

8. Першин П.М. *Нариси аграрної революції в Росії.* – К., 1959.
9. Милютин В. *Аграрная политика СССР.* – М.; Л., 1926.

Pasichna Y.G. The political parties in solving the agricultural problems by the Temporary Government (the march–november of the 1917th). In the article the author describes the political parties representatives point of view on solving the agricultural problems in the period of the Provisional Government, defines the differences and similarities of the political parties program regulations.

Key words: Agrarian question, political parties, Provisional government

О. П. Панасюк

ПРОГОЛОШЕННЯ БІЛОРУСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті висвітлено особливості проголошення незалежності Білоруської Народної Республіки, проаналізовано причини та передумови прийняття трьох Статутних грамот. Досліджено вплив німецької адміністрації на національне відродження Білорусі. Особливу увагу приділено основним напрямкам білоруського громадсько-політичного руху та ідеям розвитку білоруської державності.

Ключові слова: Білоруська Народна Республіка, Всебілоруський з'їзд, Статутна грамота, Народний секретаріат

Перша світова війна докорінно змінила історичну долю Білорусі. У вересні 1915 р. російська армія залишила її територію, внаслідок чого західнобілоруські землі потрапили під німецьку окупацію та були включені до складу військово-адміністративної одиниці Обер-Ост. Окупаційна влада доволі толерантно ставилася до національно-культурних прагнень білорусів. Відповідно, було утворено Білоруську соціал-демократичну групу (БСДРГ), а восени 1915 р. організовано Білоруський народний комітет (БНК), який був реорганізований на початку 1918 р. у Віленську білоруську раду [1]. Втім, німецька адміністрація виключала можливість існування масштабних проєктів, наприклад, конфедерації Литви і Білорусі, незалежної Білоруської держави або федерації білоруських земель з Польщею. Німецька окупаційна влада скептично ставилася до можливостей білоруського національного руху. Білорусь фактично розглядалася німецьким військовим командуванням як аграрно-сировинний придаток Німеччини і джерело дешевої робочої сили [2].

Процес білоруського національного відродження, завдяки впливу Першої світової війни й Російської революції 1917 р., опинився на якісно новому рівні. Зміни в суспільстві сприяли активізації пошуку шляхів національно-державного самовизначення країни. Сприяла цьому і, видана більшовиками 2 листопада 1917 р., Декларація прав народів Росії, якою проголошувалися рівність і суверенність всіх націй і народностей, стверджувалось право націй на вільне самовизначення, аж до відокремлення і утворення незалежних держав. [3, 355]. Умовно розділену лінією фронту Білорусь на Західну й Східну, національні діячі по-різному бачили на теренах колишньої Російської імперії.

Загалом, у білоруському громадсько-політичному русі 1917 р. окреслилося два основних напрями: ліберально-демократичний і революційно-демократичний. Ліберальний варіант вирішення національного питання передбачав збереження цілісності й неподільності Росії. Проте, в середині партій ліберально-демократичного спрямування не було єдиного підходу до реалізації цього варіанту й визначення місця Білорусі у Російській державі. Так, для більшості білоруських політичних організацій (Союз білоруської демократії, Білоруський народний союз) властивим було домінування ідей «обласництва» – визнання самотності білоруської

нації, її права на самовизначення та перебування Білорусі як адміністративної одиниці у складі Росії.

Меншою мірою була представлена ідея «західнорусизму», ідеологія якого базувалася на концепції відсутності самостійного білоруського етносу та визначення Білорусі винятково як західної частини Росії. Водночас Християнський демократичний союз й Білоруська партія народних соціалістів у програмних положеннях офіційно декларували право білоруської нації на національну автономію у складі федеративної Росії [1].

Партії та організації революційно-демократичної орієнтації – Білоруська соціалістична громада (БСГ), Білоруська народна громада (БНГ) виступали за децентралізацію Росії, на основі федерації та надання Білорусі статусу широкої територіальної автономії з власними законодавчими й виконавчими органами влади. Програми революційно-демократичних партій містили характерні положення як РСДРП(б), так і ПСР [1].

Наприкінці листопада 1917 р. національні партії та організації, що входили до складу Великої білоруської ради, виступили за проголошення Білорусі демократичною республікою і встановлення федеративного зв'язку з Радянською Росією. Всю повноту влади в країні передбачалось передати Крайовій Раді. Для реалізації цього плану пропонувалось скликати Всебілоруський з'їзд. Таку пропозицію підтримав, скликаний у листопаді 1917 р., Білоруський обласний комітет (БОК). Уряд РСФРР підтримав ідею скликання з'їзду та виділив для цього кошти. Водночас було наголошено на тому, що з'їзд визнає радянську владу, а в його роботі візьмуть участь представники Обласного виконавчого комітету Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів Західної області і фронту [4, 212].

15 грудня 1917 р. розпочав свою роботу Всебілоруський з'їзд. На ньому розгорнулася гостра боротьба навколо проблеми національного самовизначення білоруського народу. Велика білоруська рада виступила за створення незалежної держави, БОК вніс пропозицію про автономію Білорусі в складі Радянської Росії, делегати БСГ наголошували на необхідності створення місцевих законодавчих та виконавчих органів. Фактично з'їзд не визнав вже наявних органів радянської влади на території Білорусі. Відповідно, 18 грудня 1917 р. РНК Західної області розігнав з'їзд, а частину делегатів арештував. Згодом, на зібраннях 18 та 21 грудня 1917 р. було прийнято рішення продовження боротьби за реалізацію ідеї білоруської державності [5, 24–26]. Загалом, документи першого Всебілоруського з'їзду засвідчують відсутність ознак етноцентризму та активний пошук джерел для зміцнення потенціалу політичних можливостей білоруської національної ідеї.

18 лютого 1918 р. почався наступ Великих військ на всій лінії фронту. Радянське керівництво Західної області в ніч на 19 лютого переїхало з Мінська до Смоленська. 21 лютого 1918 р. в Мінськ вступили німецькі війська [5, 160]. Цього ж дня Виконавчий комітет Ради І Всебілоруського з'їзду прийняв Першу Статутну грамоту до народів Білорусі, якою проголосив себе тимчасовою владою на білоруських землях та створив Народний Секретаріат. Головою новоствореного органу було призначено Й. Воронко [6, 100]. Перша Статутна грамота націлювала білорусів на необхідність повного самовизначення, а національні меншини – на національно-персональну автономію.

Наголосимо, що німецька влада не визнавала білоруський уряд, проте, через місяць визнала статус Народного Секретаріату як представника білоруського народу та дозволила вести легальну культурну, просвітницьку та політичну діяльність. Водночас був створе-

ний білоруський народний уряд, в який увійшли представники консервативно-ліберального напрямку. Його метою було досягнення державної незалежності, а Німеччина розглядалась як опікун держави [7].

9 березня 1918 р. Виконавчий Комітет Ради Всебілоруського з'їзду видав Другу Статутну грамоту, в якій проголошувалась на етнічних білоруських землях Білоруська Народна Республіка (БНР). В цей день Виконком з'їзду проголосив себе Радою БНР і перейняв функції тимчасової законодавчої влади [8, 121]. До складу Ради увійшли есери, громадівці, меншовики, представники земств та національних меншин [9, 64]. Через радіостанцію в Києві оголошено звернення до міжнародної спільноти, з пропозиціями дипломатичного визнання нової держави. Грамота визначала територію БНР в межах розселення білорусів. Остаточне рішення щодо державотворення мали прийняти Установчі збори, скликання яких передбачалось найближчим часом [10, 110].

В умовах активізації білоруського національного руху, 23 березня 1918 р. А. Луцкевич запропонував Народному Секретаріату проголосити незалежність БНР. О 8-й годині вечора 24 березня почалося пленарне засідання Ради, де з доповіддю про політичне становище Білорусі виступив А. Смолич. Проти незалежності виступали деякі представники національних меншин, кооптовані до Ради, але представники БСГ, які становили більшість, виступили за проголошення незалежності [11, 124–125]. Вранці 25 березня 1918 р. була прийнята Третя Статутна Грамота. З цього моменту Білоруська Народна Республіка проголошувалась незалежною і вільною державою. Втім, проголошення повної державної незалежності не передбачало розірвання усіх відносин з Росією. Планувалось, що Установчий сейм визначить форми міждержавних взаємин між БНР та Росією й іншими країнами. Водночас у Третій Статутній грамоті зазначався намір уряду БНР поставити перед зацікавленими країнами питання перегляду тієї частини Брестського мирного договору, який стосувався Білорусі [12]. Така позиція обґрунтовувалась тим, що інші країни не вправі вирішувати долю білоруського народу. Уряд БНР сподівався, що проголосивши незалежність, Німеччина зможе визнати БНР як суверенну державу, не порушуючи умов Брестського договору [7, 64–65].

25 квітня 1918 р. частина членів Ради БНР направила німецькому кайзеру Вільгельму II телеграму з проханням заступництва та патронату [3, 32]. Телеграма стала причиною кризи уряду і остаточного розколу БСГ. Зі складу Ради вийшли представники лівих організацій.

Німецькі окупаційні війська, розглядаючи Білорусь як частину Росії, проголосили, що не можуть допустити існування, поруч зі своєю, влади білоруської [13]. У результаті такої заяви, зробленої в доволі різкій формі, Народний Секретаріат (уряд БНР) мав відмовитися від владних функцій, залишившись, разом із Виконавчим Комітетом, політичним центром, що об'єднував і організовував суспільне життя Білорусі та відстоював її інтереси. До планів Німеччини не входило визнання білоруської державності навіть у вигляді структури, підпорядкованої окупаційній адміністрації. Заяви керівництва БНР про готовність йти в руслі німецької політики не дали позитивних результатів. У Німеччині були плани поділу Білорусі, з приєднанням її північно-західної частини до Пруссії [1].

На середину літа 1918 р. німецька адміністрація змінила позицію та пішла на певне розширення владних повноважень білоруського уряду, якому дозволялася певна самостійність у тих сферах господарства і соціального

життя, які не зачіпали німецьких інтересів і не перешкоджали здійсненню окупаційної політики. Це стосувалось культурно-освітніх процесів та, певною мірою, проведення самостійної зовнішньої політики [4, 251].

Дуалістична політика, яку проводила Німеччина щодо Білоруської Народної Республіки, значно ускладнила діяльність керівників БНР щодо утвердження незалежної Білоруської держави. Німецький фактор мав суттєвий, хоча й не визначальний вплив на історичний розвиток Білоруської Народної Республіки як політичного явища.

Отже, Третьою Статутною грамотою від 25 березня 1918 р. Рада Білоруської Народної Республіки проголосила політичну незалежність. Вагомим чинником проголошення БНР стала зовнішня політика, яку проводили Німеччина та Радянська Росія. Перша світова війна, Лютнева та Жовтнева революції активізували процес білоруського національного відродження. Суспільно-політичні зміни сприяли пошуку шляхів національно-державного самовизначення Білорусі, проте, єдиного підходу не було. Підтвердження цієї тези зумовлювалося наявністю двох політичних напрямів з якісно протилежними політичними ідеями та програмами.

Головною передумовою проголошення Білоруської Народної Республіки слід вважати діяльність I Всебілоруського конгресу, який зафіксував зміну громадської свідомості. Білорусь уявлялась не безликим краєм, підпорядкованим центру, а як відносно самостійний, рівноправний, з власними інтересами та автономною системою управління суб'єкт. Окупація Білорусі німецькими військами створила сприятливі умови для проголошення трьох Статутних грамот, які визначили основні принципи національно-державного будівництва держави. Однак існувала проблема: Німеччина ігнорувала спроби БНР отримати визнання незалежності республіки. Тим не менше, проголошення Другої та Третьої Статутних грамот стало певною перемогою націоналістичних сил. Ідея власної незалежної держави остаточно стала невід'ємною складовою білоруського національного відродження.

Прийняття Статутних грамот стало закономірним явищем в історії Білорусі. Гасло Жовтневої революції щодо права націй на самовизначення сприяло як можливості невідкладного відділення Білорусі від Росії. Загалом, проголошення Декларації прав народів Росії на самовизначення стало імпульсом для білоруських національно-політичних угруповань у вирішенні питання створення Білоруської державності. Білоруська Народна Республіка оголосивши себе суб'єктом міжнародних відносин, не змогла добитися реального міжнародного визнання і підтримки. У зв'язку із залишенням німецькими військами території Білорусі, уряд БНР продовжив свою політичну діяльність в екзилі.

1. Стрикун І.С. Становлення білоруської державності (1917–1921 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2010.
2. Мартиненко В. Виникнення державності Білорусі (1917–1918 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2010.
3. Мироненко О. Право на самовизначення націй у гаслах більшовиків після жовтневої революції 1917 р. // Мала енциклопедія етнодержавства. – К., 1996.
4. Довнар-Запольский М.В. История Белоруссии. – Минск, 2003.
5. Гісторыя Беларусі 1917–1945 гг.: хрэстаматія / А. Каваленя і інш. – Мінск, 2009.
6. Національний Архів Республіки Беларусь (далі – НАРБ), ф. 325, оп. 1.
7. Кобрин М. Белорусское национальное движение в борьбе за независимость (начало XX века) // Український історичний збірник. – 2010. – Вип. 13.

8. НАРБ, ф. 325, оп. 1, спр. 46.
9. Круталевич В. *История Беларуси: становление национальной державности (1917–1922 гг.)*. – Мн., 2003.
10. Турук Ф. *Белорусское движение. Очерк истории национального и революционного движения белоруссов*. – М., 1921.
11. НАРБ, ф. 325, оп. 1, спр. 21.
12. *III Устаўная Грамата Рады Беларускай Народнай Рэспублікі // Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі*. – Вільня; Нью-Йорк; Менск; Прага, 1998. – Т. 1.
13. Мартиненко В. *Ставлення німецької окупаційної адміністрації до владних структур Білоруської Народної республіки в 1918 р. [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

Panasiuk O.P. The Proclamation of The Belarusian National Republic: background, causes and features. It has been described the features of the proclamation of the Belarusian National Republic independence, been analyzed the reasons and backgrounds for the accept of the three State charters. The influences of the German administration on the national rebirth of Belarus were researched. Special attention has been paid to the main trends of Belarusian socio-political movement and the ideas of the development of Belarusian stateformation.

Key words: Belarusian National Republic, Belarusian Congress, charters, National Secretariat

В. Ф. Боєчко

СКЛИКАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО СЕЙМУ ТА РОЗРОБКА ПОПЕРЕДНІХ ПРОЕКТІВ КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (січень–червень 1919 р.)

У статті розкрито процес скликання Законодавчого сейму та початок його роботи над Конституцією Польської держави в січні–червні 1919 р. На широкому фактологічному матеріалі досліджено особливості виборів до Законодавчого сейму Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Законодавчий сейм, вибори, Конституційна комісія, Друга Річ Посполита

З моменту відновлення в листопаді 1918 р. державної незалежності Польщі постало закономірне питання ухвалення Конституції, в якій, разом з іншим, було б визначено модель державного устрою країни. Робота над вирішенням цієї проблеми у відродженій Другій Речі Посполитій була складною, адже політичні сили, бачили це питання по-різному і дійти згоди було досить складно.

Проблема становлення Польської державності у 1918 р. та перші кроки конституційного процесу більше досліджені саме польськими науковцями, які ґрунтовно проаналізували проблеми інституалізації держави та розгортання політичної боротьби навколо прийняття Конституції 1921 р. В українській історіографії питання польської історії ХХ ст. стали предметом спеціальних студій в 1990-х рр., авторства Л. Зашкільняка, М. Крикуна, Л. Алексієвця та ін. Однак питання конституційного будівництва перших місяців існування Польської держави ще потребує детального розгляду. Мета статті – дослідити діяльність Законодавчого сейму щодо опрацювання конституційних проектів у січні–червні 1919 р.

На початковому етапі розбудови польської державності вагому роль у стабілізації суспільно-політичної ситуації відіграли «Декрет про виборчий закон» від 28 листопада 1918 р. і вибори до Законодавчого сейму, призначені на 26 січня 1919 р. Принципи, закладені в цих документах, стали основою виборчої системи, що з певними змінами діяла в Польській державі до 1935 р. Вибори були проголошені загальними, рівними, прямими, таємними і пропорційними. Право голосу надавалося громадянам держави, які досягли 21 року. Від

голосування були відсторонені військові, які перебували на дійсній службі.

Вимога скликання Законодавчого сейму протягом тривалого часу супроводжувала змагання різних концепцій політичного ладу майбутньої Польської держави, поступово зайнявши центральне місце у програмних положеннях більшості політичних партій. Схвалюючи ідею скликання Законодавчого сейму, не всі угруповання однаково бачили його конструкцію та сферу компетенції. Проте, за умов гострої політичної боротьби, ніхто не виступив проти однопалатності, не піддав сумніву демократичні засади, наділення сейму повнотою державної влади. Законодавчий сейм, відображаючи настрої та погляди суспільства, мав бути найвищим виразником волі народу, а також джерелом усіх прав і державної влади.

Призначення виборів на 26 січня 1919 р. було зумовлене намаганням виграти час, аби вибори зміцнили позиції держави, все ще не визнаної де-юре на міжнародній арені. На польських землях почалася гостра суспільно-політична боротьба. Жовтневі події 1917 р. у Росії активізували населення: селяни вимагали поділу поміщицьких земель, робітники виступали за націоналізацію промислових підприємств, банків, транспорту. Декрет про проведення виборів до Законодавчого сейму, що проголошував гасла легалізму і парламентської демократії, мав, на думку Ю. Пілсудського та його соратників, відіграти важливу роль у боротьбі проти революційних настроїв у польському суспільстві. Майбутній сейм, обраний на основі демократичного виборчого закону, мав визначити політичний устрій країни і провести реформи. Варто погодитися з Л. Алексієвцем, що загальною «серед поляків була віра в Законодавчий сейм, його історичну роль, національну місію... Сейм мав прийняти історичні рішення – якою буде, відбудована після років неволі, Польща, її суспільний і політичний устрій, лад парламентської республіканської демократії, прагнення польського народу до державної самостійності» [1, 30].

Справжнім випробуванням дієвості польської влади стали перші вибори, які згодом, під час приєднання територій, були додатково доповнені виборами в Сувальському окрузі – лютий 1919 р.; Бельському та Білостоцькому – травень 1919 р.; Познаньщині – червень 1919 р.; Помор'ї – травень 1920 р. У виборчій кампанії брали участь як загартовані політичні сили – ендеки, людовці, соціалісти, так і новостворені партійні структури. Окремі з них були репрезентовані національними меншинами. Польські комуністи (КРПП), відкидаючи парламентаризм, закликали бойкотувати вибори, очікуючи встановлення влади пролетаріату [2, 98–99].

Більшість поляків тих територій, які ввійшли до складу держави (колишнє Королівство Польське і Мала Польща), взяли активну участь у виборах, розглядаючи їх як своєрідний плебісцит «за» чи «проти» незалежності Польщі та створення її на демократичних засадах. Перші парламентські вибори проходили тільки на території колишнього Королівства і Західної Галичини. У них взяли участь понад 5 млн виборців, а явка була досить високою: не було округу, де б голосували менше 60% [3, 218], хоча, наприклад, у м. Конін вона становила 94%, а в Опочно – 91% [4, 12].

Виборчі списки виставили більше 20 політичних угруповань. Соціалісти виступали під гаслами зміцнення незалежності Польщі, об'єднання країни, повернення влади «народному уряду» та здійснення соціалістичних перетворень парламентським шляхом. Утвердження парламентаризму, вважали вони, відкриє період безпосередньої боротьби за соціалізм [5, 147]. Представ-